

Зварот да іх, гэтак жа, як і да гісторыі, — перш за ўсё зварот да мінулага сваёй Радзімы, свайго народа. Толькі той, хто любіць, ацэньвае і паважае ўсё, што назапашана і захавана папярэднімі пакаленнямі, можа стаць сапраўдным патрыётам.

Спіс крыніц

1. *Высоцкая, Н. Ф.* Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі XII—XVIII ст. / Н. Ф. Высоцкая. — Мн. : [б. в.], 1984.
2. *Кацар, М. С.* Беларускі арнамент : Ткацтва. Вышыўка / М. С. Кацар ; пер. з рус. мовы, літ. апрац. і навук. рэд. Я. М. Сахута. — 2-е выд. — Мн. : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. — 224 с. : іл.
3. *Лобачевская, О. А.* Возьми простую соломку / О. А. Лобачевская — Минск : Польша, 1988. — 142 с. : іл.
4. *Ляшэвіч, Л.* Крок да XXI стагоддзя / Л. Ляшэвіч // Асновы мастацтва. — 2002. — № 6. — С. 73—75.
5. *Молотобарова, О. С.* Учите детей вышивать : учеб. пособие для студентов учреждений сред. проф. образования / О. С. Молотобарова. — М. : ВЛАДОС, 2003. — 192 с. , 16 с. ил. : ил.
6. *Сахута, Я. М.* Беларускае народнае дэкаратыўна-прыкладное мастацтва / Я. М. Сахута. — 2-е выд., перапрац. і дап. — Мн. : Беларусь, 2001. — 110 с. , іл.
7. *Фадзеева, В. Я.* Беларускі ручнік / Афарм. І. А. Дзямкоўскага, В. Я. Фадзеева — Мн. : Польша, 1994. — 327 с. , іл.

Матэрыял поступіў у рэдакцыю 17.05.2011.

*А. С. Зімульдінова,
Г. О. Філь, І. М. Кутняк*
Дрогобыцький державний педагогічний
універсітэт ім. І. Франка,
м. Дрогобыч, Украіна

ТЕХНОЛОГІЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ТА ЧИТАННЯ НА УРОКАХ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Актуальність дослідження. Одним із основних завдань загальноосвітньої школи є формування художньої культури школярів як невід'ємної частини їх духовної культури. Під художньою культурою особистості розуміється її здатність до активного засвоєння й створення світу художніх цінностей [8, с. 143]. У сучасних умовах це

завдання вимагає уваги, адже розрив між наявною художньою культурою учнів і справжніми цінностями мистецтва дедалі збільшується й загрожує відлученням молоді від його світової скарбниці.

Аналіз педагогічної та методичної літератури з обстежуваної проблеми показав, що дослідники звертають увагу на взаємозв'язок різних видів мистецтва взагалі, однак із зазначеної проблеми таких досліджень є недостатньо. Сьогодні в педагогічній пресі підкреслюється, що сучасний школяр перебуває у потоці радіо- і телепередач, грамзаписів, кінофільмів. Однак було б помилкою вважати, що доступність художніх цінностей автоматично забезпечує високий рівень духовного світу й культури людини. А. Макаренко з цього приводу писав: «...коли учень дивиться спектакль за спектаклем, фільм за фільмом, недостатньо осмислюючи побачене, то він звикає до пасивного задоволення, яке часто не йде далі простого безвольного враження, що пробігає на поверхні свідомості, не зачіпаючи його особистості» [7, с. 148]. Тому, на нашу думку, повноцінне засвоєння культурної спадщини вимагає цілеспрямованого естетичного виховання з дитячих років.

Культурі почуттів дітей необхідно вчити так же наполегливо, як і навчати основ наук. В арсеналі сучасної педагогіки є ідеї, які не досить активно використовуються в школі. Це, зокрема, ідея взаємопов'язаного впливу мистецтва, яку висували такі педагоги і діячі культури, як П. Блонський, Д. Кабалеvський та ін. [1; 6].

Підкреслюючи важливість взаємодії видів мистецтва у навчально-виховній роботі, Д. Кабалеvський писав: «Я певен, що не маюлою бідомо художнього виховання дітей та юнацтва є майже цілковита відокремленість, що існує при вивченні навіть тих трьох видів мистецтва, які входять до традиційного шкільного циклу естетичних предметів — літератури, музики й образотворчого мистецтва. Ця відокремленість часто призводить школярів до абсолютної безпорадності, коли їм треба порівняти факти вітчизняного мистецтва одне з одним» [6, с. 190].

Дослідники О. Савченко та В. Мартиненко вважають, що питання про взаємодію різних видів мистецтва на уроках у початкових класах не можна розглядати однозначно. Все залежить від конкретного характеру взаємодії, від того, на якому уроці — читання, музики чи образотворчого мистецтва — використовуються твори цих видів мистецтва.

Вивчення педагогічного досвіду з окресленого питання показало, що використання на уроці читання творів живопису є актуальним, оскільки такий підхід дасть можливість змінити ставлення учня до книжки в цілому та читання зокрема. Бесіди з учнями шкіл

Львівського регіону України показали, що вони зараз мало читають, у них пропав інтерес до книжки, вони більше дивляться мультиплікаційні фільми, сидять за комп'ютером, що негативно впливає на якість навчання з усіх предметів.

Анкетування, яке ми провели серед учителів цієї ж школи, включало такі питання:

1. Яка роль взаємозв'язку різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі?
2. Яке місце займає література (читання) серед інших видів мистецтва?
3. У чому своєрідність образотворчого мистецтва в художньому відображенні дійсності?
4. Яка специфіка впливу і художнього сприймання творів цього виду мистецтва?
5. Які педагогічні умови визначає взаємодія цього виду мистецтва з читанням на уроках в початкових класах?

Відповіді опитуваних були різними, однак переважали однозначні:

- «На уроці читання не використовуємо творів образотворчого мистецтва».
- «Відсутня з цієї проблеми методична література».
- «Крім творів з читання, не використовуємо ніякої наочності».

Серед видів мистецтва найдоцільнішим є використання на уроці читання творів живопису, адже картина, на нашу думку, дає змогу розглядати її стільки, скільки потрібно. Однак у практиці сучасної школи використання образотворчого мистецтва на уроках читання залишається поки що явищем епізодичним і в основному залежить лише від ініціативи вчителя. Усе вищезазначене свідчить про нерозробленість обстежуваної нами проблеми.

Наукова новизна полягає у доведенні ефективності опрацювання творів образотворчого мистецтва на уроках читання в початкових класах з метою естетичного виховання особистості.

Мета дослідження — створення науково-обґрунтованої та експериментально перевіреної методики використання творів образотворчого мистецтва на уроках читання в початкових класах.

Реалізація поставленої мети потребує вирішення таких **завдань дослідження**:

1. Визначити лінгвістичні засади і дидактичні особливості використання творів образотворчого мистецтва на уроках читання в початкових класах.
2. Проаналізувати чинні програми, підручники та науково-методичну літературу в аспекті досліджуваної проблеми.

3. Обґрунтувати доцільність розробленої методики на уроках в початкових класах.

Методологічною основою дослідження є праці науковців (П. Блонський, С. Шацький, Д. Кабалевський та ін.) про взаємопов'язаний вплив мистецтва на формування художньої культури особистості.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз навчально-методичної літератури з обстежуваної проблеми, чинних програм та підручників для початкових шкіл; *емпіричні*: *діагностичні* (відвідування уроків, анкетування); *статистичні* (систематизація, узагальнення результатів).

Питання про взаємодію літератури й живопису не можна розглядати однозначно, а використання на уроці читання репродукцій живопису не варто обмежувати лише дидактичними завданнями, бо твір мистецтва перетвориться в наочний посібник.

Дослідники Волков зазначає, що коли репродукцію картини використовувати перед слуханням оповідання чи казки, то учні будуть описувати деталі картини, а не висловлювати свої враження від прочитаного [3, с. 17]. І це зрозуміло: картина швидше запам'ятовується, ніж прочитаний твір і домінує у враженнях дітей. На уроці читання увага учнів повинна спрямовуватися саме на художній твір, на його зміст, а картина відволікає від художнього образу, тому репродукції картин найкраще використовувати на етапі аналізу твору, коли вони допомагатимуть осягненню його змісту.

Розглянемо особливості використання ілюстрацій та репродукцій картин на уроках читання відповідно до програмних творів, які вивчаються в 2—4 класах загальноосвітніх шкіл I-III ступенів України. Так, наприклад, під час роботи над художніми творами, в яких змальовуються картини осені, учителі використовують такі репродукції картин про осінь: М. Глушенко «Осінь»; О. Шовкуненко «Золота осінь»; С. Шишко. «Осінь над Дніпром»; М. Тимченко. «Вітер»; Ф. Гуменюк «Обжинки»; А. Мартов «Після дощу».

Аналізуючи вірш М. Підгірянки «Ходить, ходить зима гаєм», варто зосередити увагу учнів на картині «Зимові розваги дітей». Щоб виразити експресію картини, художник описує різні групи дітей: два хлопчики катаються на ковзанах, дві дівчинки — на санчатах, решта дітей ліплять Сніговика. Глибоко продумана й освітленість полотна, що також розкриває характери героїв. Сніжно-білий колорит значної частини полотна виразно передає характер зими. Все це створює внутрішню напруженість і динамізм, які справляють глибоке враження на учнів.

Творам живопису особливої переконливості й життєвості надає колір. Це — мова живопису. Колір передає думку художника, його почуття, його ставлення до зображуваних подій. За характером кольорових поєднань колорит може бути спокійним або напруженим, теплим чи холодним, світлим або темним, яскравим чи приглушеним тощо. Для прикладу висвітливо кольорове вирішення картини А. Куїнджі «Березовий гай», яку розглядали учні 3 класу, вивчаючи твори про природу. Березовий гай захоплює білизнаю й стрункістю стовбурів, які світяться в променях сонця, довільним розміщенням груп дерев, яскравою зеленню трави й буянням світла. На передньому плані стовбури дерев зображені так, ніби ми розглядаємо лісовий пейзаж з близької відстані. Сонце тріпоче на стовбурах беріз, наповнює зображення внутрішнім змістом. Вся картина побудована на контрастах світла й тіні, майже відсутні світлові переходи. Густа тінь переднього плану контрастує з освітленою поляною, за якою — затінений гай. Його темно-зелений силует вирізняється на фоні світло-голубого неба. У затінку, який повиває стовбури дерев, де-не-де спалахують сонячні зайчики. Ці зіставлення надають картині неповторного сонячного і радісного колориту, підкреслюють її романтичний характер [9, с. 161].

Живопису доступне відтворення на площині об'ємних предметів, глибини зображуваного простору, кольорових відтінків, повітряного середовища тощо. Він здатний розкривати складний світ людських почуттів, переживань, характерів, передавати найтонші відтінки настрою людини. Під час читання третьокласниками твору І. Сенченка «Пастух рогатий» необхідно запропонувати розглянути репродукцію картини «Краєвиди села» і провести бесіду за прочитаним та побаченим:

- Хто герої оповідання?
- Чим вони займаються?
- Як змальовано небо на картині?
- Що побачили діти на ньому?
- Чи знайшли вони відгадки на картині?

Під час читання казок пропонуємо використовувати такі твори образотворчого мистецтва: М. Жук «Казка», В. Васнецов «Оленка», П. Холодний «Казка про дівчину і паву», М. Врубел «Царівна-лебідь», І. Нечаєв «Пригоди Буратіно».

У процесі роботи над віршем-казкою Н. Забіли «Хто сильніший» варто звернути увагу на ілюстрацію «Діти, Сонце і Вітер» і після її розгляду провести бесіду:

- Чим відрізняються герої казки від персонажів ілюстрації?
- Як на ілюстрації зображено дійових осіб?

- Знайдіть цей опис у прочитаній казці.
- Поясніть, як ви розумієте казкових персонажів.

Аналіз з учнями репродукцій картин — такий самий складний процес, як і сприймання художнього твору чи музики. Конкретність, образність мислення дітей утруднює розкриття внутрішнього змісту художнього твору. Наприклад, на картині М. Івасюка «Мати» учень може бачити лише соняшники, під якими молода жінка годує дитину. Для того щоб він побачив світ материнських почуттів, потрібна кропітка підготовча робота [5, с. 97].

Пояснення вчителя має чергуватися з осмисленням розгляданням учнями репродукції картини, бо лише перечислення барв, кольорових ефектів, виразності малюнка тощо нічого не дасть, адже діти бачать їх і самі. Чим більше асоціативних зв'язків вдасться встановити між окремими елементами твору, тим повноцінніший суб'єктивний художній образ виникає у свідомості дітей. Потрібно враховувати, що картина, в якій колорит, стиль художника, дрібні деталі не помічаються, сприймається здебільшого з сюжетного боку [2, с. 24].

Кожен колір оточений асоціативним ореолом, тому необхідно учити дітей сприймати зміст картини через виразність кольору, розкривати асоціативне багатство окремих елементів художнього образу. У сприйманні репродукції картини важливо навіть те, як вона демонструється на уроці. Якщо вчитель стоїть спиною до неї, повернувшись обличчям до учнів, то вони при цьому більше дивляться на вчителя, ніж на репродукцію картини. Під час бесіди чи розповіді про картину вчитель повинен сам розглянути її репродукцію, звертаючи увагу на потрібні епізоди і підкреслюючи її естетичну цінність. Це завжди справляє на учнів хороше враження [3, с. 17].

У 4 класі під час читання твору «Розумні вірні друзі» учням варто запропонувати розглянути репродукцію картини В. Хабарова «Портрет дівчинки»:

- Розгляньте уважно картину.
- Що спільного ви побачили у творі та на картині?
- Де знаходиться дівчинка?
- Що вона робить?
- Чи цікава книжка, яку читає вона?
- З чого це видно?
- Які фарби переважають, коли художник змальовує дівчинку?
- Як читає вона?
- Складіть розповідь за картиною “Як читає дівчинка книжку”

Під час роботи над віршем А. Малишка «Яблука» учням можна запропонувати розглянути картину К. Винокур «Богданівські яблука»:

- Розгляньте картину.
- Що зображено у центрі?
- Які яблука за кольором, формою?
- Опишіть хустку, на якій вони лежать.
- Що служить обрамленням картини?
- Які почуття передала художниця?
- Яке враження справила на вас картина?
- Порівняйте зміст вірша А. Малишка і картину К. Білокур.
- Що в них спільного, і чим вони різняться?

Опрацьовуючи вірш П. Бондарчука «Малюю сонце», звертаємо увагу на репродукцію картини Е. Камінської «Моя сестричка». Роботу над віршем і картиною проводимо так:

- Що малює хлопчик у вірші «Малюю сонце»?
- Чому саме він малює сонце?
- Розгляньте, що намалювала дівчинка на картині «Моя сестричка»?
- Про що думає маленька художниця?
- Порівняйте малюнки хлопчика і дівчинки.
- А що б ви намалювали? Розкажіть.

На уроках читання необхідно вчити дітей знаходити внутрішні емоційні зв'язки у творах різних мистецтв (наприклад, порівняти вірші про осінь із «Читанок» для 2—4 класів з картинами Е. Гріга «Захід сонця» та І. Левітана «Золота осінь» тощо).

Методика роботи над художнім твором у поєднанні з аналізом репродукцій картин вимагає дотримання таких вимог до сприймання мистецтва, як:

- ознайомлення з образною мовою мистецтва;
- розкриття єдності змісту і форми художнього і образотворчого твору;
- розвиток умінь відчувати художній образ (співпереживати, висловлювати власну думку з приводу почутого та побаченого);
- формування знань і понять про мистецтво у порівнянні зі знаннями про художній твір;
- розвиток умінь аналізувати прослухане та побачене та оцінювати його [8, с. 179].

У дослідному навчанні, яке ми проводили в ЗОШ № 16 м. Дрогобича Львівської області (Україна), ми перевірили уміння учителів використовувати твори образотворчого мистецтва на уроках читання в початкових класах. Так, четвертокласникам експериментального класу потрібно було прочитати опис Дніпра із твору «Чудовий Дніпро»

(М. Гоголь, переклад М. Рильського), розглянути картину А. Куїнджі «Місячна ніч на Дніпрі» та порівняти ці описи:

- Як описано річку Дніпро в художньому творі?
- З чим він порівнюється? Прочитайте. Висловіть своє враження.
- Розгляньте картину А. Куїнджі «Місячна ніч на Дніпрі».
- Яким зображено водний простір ріки?
- Що можна побачити у місячному сяйві?
- Які кольори переважають на картині?
- Чим різняться зображення неба, берега, ріки?
- Яке почуття — спокою чи тривоги — викликає картина? Поміркуй і розкажи.

Учням 4 «А» класу на уроках подобалося брати участь в аналізі художніх і мовних засобів під час читання творів та розгляду репродукцій картин. Вони працювали в групах, в парах, організовували діалог, міркували та аргументували свою думку.

З метою визначення ефективності запропонованої методики опрацювання творів образотворчого мистецтва на уроках читання ми дали ці завдання і в контрольний клас (4 «Б») цієї ж школи. Коли учням цих класів запропонували поспілкуватися за прочитаними, прослуханими та побаченими творами, то ті відмовилися взяти участь у бесіді. Вони мотивували це так: «Мене не вчили так», «Не бачила такої картини», «У мене не виходить».

Отже, одержані у дослідному навчанні в експериментальних класах результати засвідчили ефективність поєднання образотворчого мистецтва та читання на уроках в початкових класах. «Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду», — зазначав В. Сухомлинський [11, с. 544].

Для насолоди мистецтвом необхідна художня освіченість. Вона вкрай важлива сьогодні, коли наше суспільство прийшло до розуміння того, що нівелювання виховної ролі мистецтва в школі, ігнорування специфіки масового художнього виховання — один із численних факторів, які породили прояви естетичної сірості, коли ведуться активні пошуки шляхів підвищення виховного впливу навчального процесу.

Список джерел

1. *Блонский, П. П.* Избранные педагогические и психологические сочинения : в 2 т. / П. П. Блонский. — М. : Педагогика, 1979. — Т. 1. — 304 с.
2. *Вашуленко, М. С.* Українська мова і мовлення в початковій школі. Методичний посібник / М. С. Вашуленко. — К. : Освіта. — 2006. — 268 с.
3. *Волков, Н. Н.* Восприятие картин: Пособие для учителя / Н. Н. Волков. — М. : Просвещение, 1970. — 32 с.

4. *Выготский, Л. С.* Воображение и творчество в школьном возрасте / Л. С. Выготский. — М. : Педагогика, 1967. — 79 с.
5. *Зимильдінова, А. С.* Сучасний урок української мови в початковій школі та його типи. Курс лекцій / А. С. Зимильдінова. — Дрогобич : Посвіт, 2006. — 144 с.
6. *Кабалевський, Д.* Як розповідати дітям про музику / Д. Кабалевський. — К. : Музична Україна, 1982. — 320 с.
7. *Макаренко, А. С.* Про мій досвід / А. С. Макаренко. — К. : Радянська школа, 1954. — Т. 5. — С. 246—248.
8. *Раппопорт, С. Х.* От художника к зрителю : Как построено и функционирует произведение искусства / С. Х. Раппопорт. — М. : Художник, 1978. — 236 с.
9. *Савченко, О. Я.* Виховний потенціал початкової школи : посібн. для учителів і методистів / О. Я. Савченко. — К. : А. М. Богданова, 2009. — 226 с.
10. *Сухомлинський, В. О.* Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. — К. : Радянська школа, 1977. — Т. 3. — 670 с.

Матеріал поступив в редакцію 03.09.2011.

Н. І. Калита, Л. І. Скалич
Дрогобицький державний педагогічний
університет ім. І. Франка,
м. Дрогобич, Україна

ПРОБЛЕМА ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

Актуальність дослідження. Проблема естетичного виховання актуальна у всі історичні часи. Ще у працях Аристотеля, Платона містяться розробки найперших етичних систем та методик їх реалізації. Наукова скарбниця зарубіжної та української педагогіки містить напрацювання вчених щодо виховного потенціалу етики у формуванні підростаючого покоління.

Естетичне виховання має сприяти формуванню творчо-активної особистості, здатної повноцінно сприймати прекрасне, гармонійне досконале у житті, природі, мистецтві, жити і творити за законами краси. Проблема естетичного виховання у К. Ушинського тісно пов'язана із вченням педагога про досконалість та досконале, а також про зв'язок досконалого з істинним та моральним. Педагог переконаний, що “прагнення до досконалості є основою всіх естетичних і моральних відчужень, так само як прагнення до життя чи діяльності є основою всіх душевних відчужень” [2, с.264]. К. Ушинський визначає